

ПАМ'ЯТКИ ДАВНЬОЇ ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ В ОКОЛИЦЯХ СІЛ ІЛІВ, БОРУСІВ, СУХОДІЛ ТА ПОЛЯНА НА ЛЬВІВЩИНІ

У попередніх працях, присвячених археологічним дослідженням ранньосередньовічного городища VIII–X ст. у с. Стільське Миколаївського району Львівської області, чимало уваги приділено вивченню його історичного доквілля – важливої складової ранньосередньовічного міста. За тривалий час досліджень зібрано і опрацьовано значний науковий матеріал, який має важливе значення для відтворення складних процесів історичного та культурного розвитку давнього населення карпатського регіону України, зокрема, періоду становлення і розвитку державності на рубежі VIII–X ст. Увесь цей матеріал, через значний його обсяг, був опублікований лише частково [Корчинський, 2008а, с. 22–26; 2008б, с. 72–83; 2008в, с. 225–245]. З огляду на це прагнемо впровадити в науковий обіг якомога більше даних про нововиявлені пам'ятки з детальним їх описом. Серед них – археологічні комплекси, що розташовані у найближчому доквіллі Стільського городища. Більшість із них були відкриті ще у середині 90-х років минулого століття. Ці роботи проводились на виконання цільової програми Національної академії наук України із вивчення історико-культурного комплексу у с. Стільське та аналогічних пам'яток у Верхньому Подністрів'ї. Верхньодністрянська археологічна експедиція під керівництвом автора у 2006 та 2009 роках провела повторні пошукові роботи з метою уточнення окремих даних та виявлення нових пам'яток. Дослідженнями тільки у 1994 р. була охоплена площа 113 км² у басейні малих річок Іловця, Барвінки, Суходілки та Лугу (Кривулі), лівих допливів р. Дністер. Ця територія за фізико-географічним розподілом входить до складу Стільсько-Бібрського горбогір'я, а за територіально-адміністративним – до земель населених пунктів Ілів, Борусів, Суходіл та Поляна.

Означену частину горбогір'я характеризує горбиста місцевість – плоскогір'я з абсолютними висотами 400–405 м н.р.м. Рельєф порізаний густою сіткою балок і ярів, дном яких стікає велика кількість потоків, що беруть свій початок на краю плато. Схили горбогір'я переважно похилі, інколи стрімкі. Місцями з їх берегів виступають великі скелі піщано-вапнякового походження. Більша частина цього масиву заліснена давнім буково-грабовим лісом, що росте від найдавніших часів.

До числа найбільш значимих і добре досліджених пам'яток на цій території належить городище в с. Ілів, відкрите у 1985 р. Д. Павлівим та автором статті. Цього ж року проведено перші пошукові роботи на городищі [Корчинський, 1986, с. 7, 8]. У 1987–1988 роках на городищі здійснювала археологічні дослідження Прикарпатська археологічна експедиція Інституту археології Академії наук СРСР під керівництвом І. Русанової та Б. Тимощука за участю Верхньодністрянської археологічної експедиції Інституту суспільних наук Академії наук УРСР під керівництвом автора. Результати археологічних досліджень були викладені у стислій формі в статті Б. Тимощука та у колективній монографії І. Русанової і Б. Тимощука. Дослідники у дуже загальних рисах охарактеризували городище та отриманий археологічний матеріал, на підставі чого дійшли висновку, що воно є рештками язичницького святилища давніх слов'ян X–XIII ст. [Тимошук, 1993, с. 28, 29; Русанова, Тимошук, 1993, с. 21, 22, 104]. Проте накопичений науковий матеріал дає підстави для детальної публікації отриманих матеріалів та ширших узагальнень.

Перша писемна згадка про село Ілів записана під 1515 роком, коли в урядових податкових реєстрах польського короля з'явилося повідомлення про те, що село Ілів та сусіднє село Стільсько були спалені татарським наїздом дотла [Мацек, 1938, с. 129].

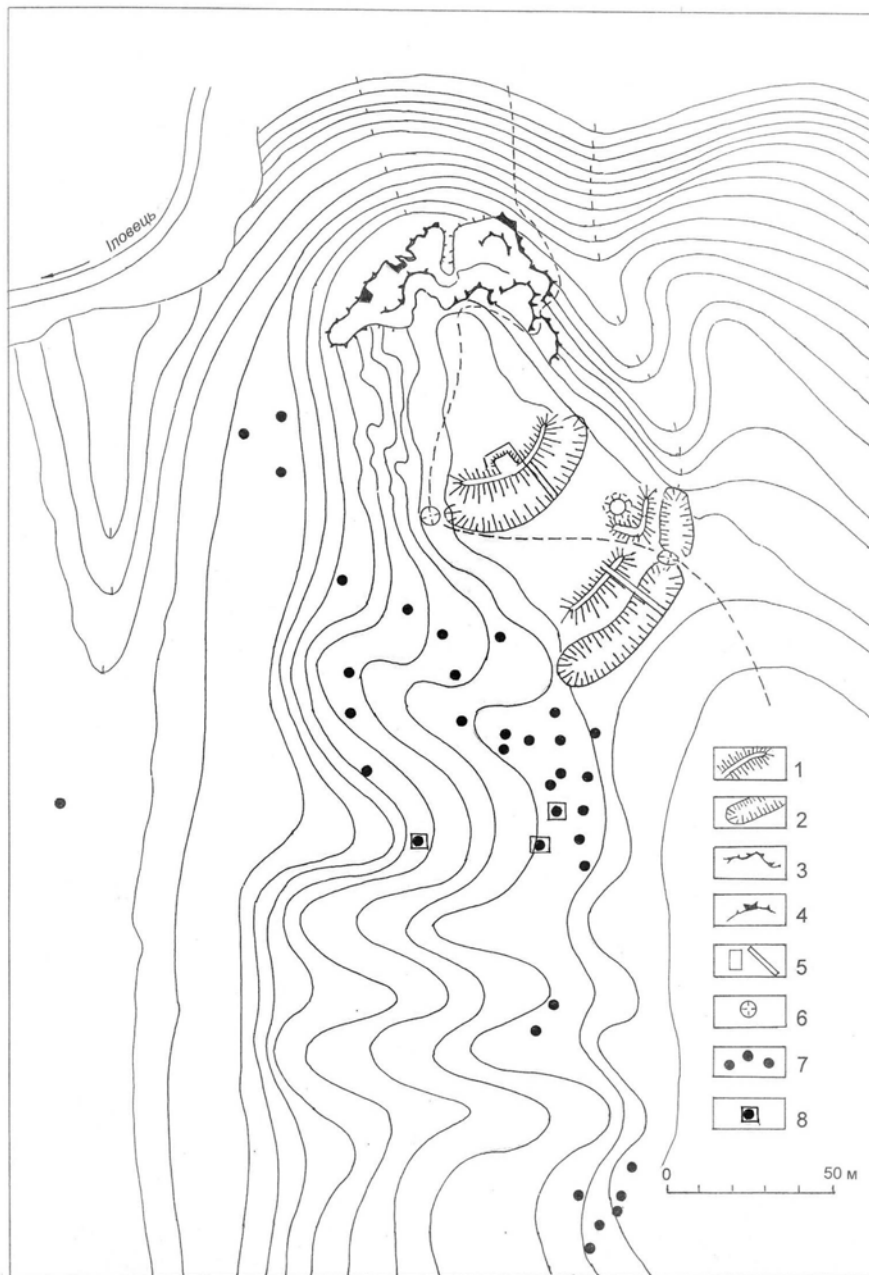

Рис. 1. План укріплень городища в с. Ілів. 1 – вал; 2 – рів; 3 – скелі; 4 – вхід в печеру; 5 – розкоп; 6 – западина у проїзді; 7 – западини; 8 – розкопана западина

Fig. 1. Plan of the hill-fort fortifications in village of Iliv

Село Ілів розташоване у долині невеликої р. Іловець, що протікає вздовж нього з півночі на південь. З усіх сторін воно оточене гористою місцевістю, яка переважно заліснена буково-грабовим лісом, що росте тут від найдавніших часів. У південній частині села, в ур. Печера, на високому залісненому мисовидному виступі плоскогір'я збереглося давнє городище. З північного боку мису у прямовисних скелях знаходяться три печери, що були висічені у давні часи. Від них, ймовірно, походить назва урочища.

Печери представлені однокамерними прямокутними приміщеннями (3,0×3,5 м) з горизонтально розміщеними стелями на висоті 2,1–2,3 м. Стіни печер – вертикальні, досить рівні, що вказує на їх безумовне рукотворне походження. На зовнішній стіні однієї з печер, ліворуч від входу, вирізане прямокутне вікно і ніша, призначена для встановлення ікони. В середині печери, на протилежній стіні від входу, також висічена ніша для встановлення ікони

розміром 0,3×0,3 м. Через відсутність у печерах будь-яких археологічних матеріалів, час їх виникнення та функціонування не встановлено.

Мис, на якому знаходиться городище, розташований стрілкою у північно-західному напрямку. З півночі, сходу та заходу його схили – стрімкі, місцями вони переходять у прямовисні стіни-урвища. Поверхня мису досить рівна, незначний нахил мають лише краї зі східного та західного боків. У південній частині мис входить у плоскогір'я з висотними відмітками 391–397,3 м н.р.м і межує з ур. Токарева Гора. Майдан городища від напільного південно-східного боку відділяють дві лінії штучно споруджених земляних валів та ровів, а тому городище має два укріплені майдани і належить до категорії складних мисових городищ з багаторядною системою укріплень. Майдан міститься на висоті близько 387 м н.р.м. та 85 м над дзеркалом р. Іловець, яка омиває підніжжя з півночі та заходу (рис. 1).

Внутрішній укріплений майдан городища в плані має неправильну трикутну форму 34×54 м, видовжену в напрямку північний захід – південний схід. З південно-східного боку майдан оточує дугастий земляний вал з вигнутою на зовні центральною частиною. Він пролягає від краю мису з північного сходу на південний-захід на віддалі близько 36 м. Поверхня валу плавно заокруглена і має ширину при основі 12–13 м. Його висота у різних місцях коливається у межах 1–2,5 м над рівнем давнього горизонту. Поверхня валу задернована, проте із землі виступає каміння вапняково-піщаникового походження.

Зі сходу, заходу та півночі майдан городища межує з дуже стрімкими, інколи прямовисними схилами-урвищами, які творили унікальний природний захист. Місцями вздовж периметра майдану простежуються сліди тераси, вирізаної у березі мису. Вона оточувала майдан городища зі східного, західного та північного краю. Частина тераси добре збереглася зі східного боку майдану. Її ширина сягає 3,5–4 м і в ґрунт вона врізана на 1,5–1,8 м. Ознаки тераси помітно слабше простежуються вздовж західного і північного країв майдану. Більша її частина поруйнована природними ерозійними процесами.

До внутрішнього схилу валу, приблизно у середині його довжини, був прибудований прямокутний конусоподібний постамент. На його поверхні знаходиться горизонтальний прямокутний майданчик (3,5×4,5 м), розташований на висоті 1,10 м вище рівня давнього горизонту. Довшою стороною він прилягає до гребеня валу і створює єдину площину. Зі схилів постаменту виступають великі обтесані кам'яні плити вапняково-піщаникового походження.

Вздовж зовнішнього підніжжя валу, на рівні давнього горизонту зафіксовано рештки горизонтальної тераси, дуже поруйнованої ерозійними процесами. В окремих місцях її ширина збереглася на 2,5 м. Із зовнішнього боку, перед валом знаходиться рів з плоским дном. Він прокопаний паралельно до валу з північного сходу на південний захід на віддалі близько 40 м. Ширина його берегів у верхній частині сягає 7–8 м, а глибина у різних місцях коливається у межах 2,3–2,7 м. Місцями у рові простежуються поперечні греблеподібні насипи, які споруджувались спеціально для затримування води, запобігаючи активізації ерозійних явищ. У місці, де закінчується рів, біля західного краю майдану знаходився проїзд. У проїзді зафіксовано западину округлої форми діаметром більше 3 м з плоским напівсферичним дном, розташованим на глибині 0,5 м нижче рівня сучасної поверхні.

Зовнішній укріплений майдан городища, розмірами 26×60 м (близько 0,05 га), знаходиться між краєм рову внутрішньої лінії оборони та гребенем валу зовнішньої лінії оборони. Вздовж північно-східного краю мису, між першою та другою лініями оборони, простежуються рештки штучної тераси, вирізаної у березі мису. Поверхня майдану є досить рівною і лише плавно понижується у північно-східному та південно-західному напрямках. У його західній частині зафіксовано западину округлої форми діаметром близько 3 м і глибиною у центральній частині 0,5 м, яка вказує на місце знаходження заглибленої частини житла чи господарської будівлі.

Перша зовнішня лінія оборони представлена дугастим земляним валом, центральна частина якого є випуклою назовні. Вал пролягає з північного сходу на південний-захід на довжину близько 44 м. Він дуже розплився, через що його висота сягає близько 1 м, а ширина при основі – 12–13 м. Між зовнішнім підніжжям валу і ровом зафіксовані рештки штучної тераси. Її ширина у місцях найкращого збереження сягає 2,5 м. Більшу частину тераси накриває

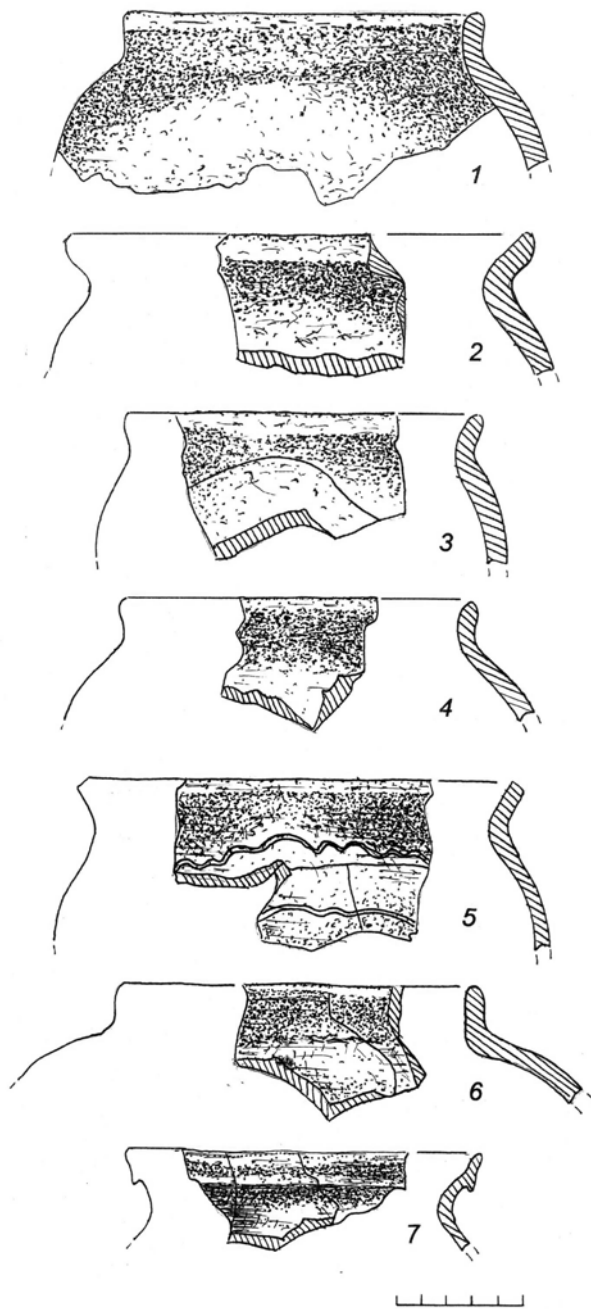

Рис. 2. Фрагменти глиняного посуду з городища в с. Ілів

Fig. 2. Fragments of pottery from the hill-fort in village of Iliv

решток заглиблених частин житлових та господарських будівель. Западини містяться одна від одної на віддалі 7–10 м. Вони мають округлу форму діаметром 3,5–4 м з плавно нахиленими до середини стінками та плоским напівсферичним дном, що залягає на глибині 0,4–0,5 м нижче рівня сучасної поверхні.

Поселення II віддалене від поселення I на 45 м у напрямку на південний захід. Його характеризує скупчення більш як двох десятків западин, що простягаються ланцюгом вздовж західного краю мису. Вони мають округлу форму діаметром від 2,5 до 4 м і глибиною у центральній частині близько 0,5 м. У зачистках стінок ям виявлено поодинокі дуже фрагментовані уламки товстостінного ліпного та кружального посуду IX–X ст.

насип ґрунту, утворений внаслідок розмивання поверхні валу під дією тривалих атмосферних явищ.

З зовнішнього боку вал оточений дуже замуленим ровом, ширина якого у верхній частині сягає 6–7 м, а глибина – близько 1 м. В окремих місцях поперек рову зафіксовані невеликі греблеподібні насипи. Приблизно у центральній частині валу та рову, ближче до східного краю мису, знаходиться розрив, який має ширину 3 м, а довжину 10 м. Ця ознака вказує на місце давнього проїзду на укріпленій майдан. У місці розриву валу зафіксовано западину прямокутної форми (2,5×3,5 м), довша сторона якої перпендикулярна довжині валу.

За проїздом на майдан, праворуч знаходиться конусоподібний останець з округлою основою діаметром 11–12 м. На його поверхні міститься горизонтально спланований майданчик округлої форми діаметром 8 м та висотою 1,4–1,5 м над рівнем давнього горизонту. Його поверхня задернована, але місцями із землі виступає дрібне каміння вапняково-піщаникового походження.

Археологічний матеріал, виявлений на городищі під час пошукових і стаціонарних археологічних досліджень, представлений переважно уламками глиняного ліпного та кружального посуду характерного для VI–VII, VIII–X та XI–XIII ст. (рис. 2).

Ілівське городище знаходиться в оточенні декількох поселень відкритого типу, виявлених у різний час досліджень.

Поселення I міститься недалеко від зовнішньої лінії оборони на віддалі 20 м у напрямку до південного заходу. Воно представлене трьома десятками западин, кучно розміщених на площі близько 0,18 га, які вказують на місцезнаходження

Поселення III міститься на природній терасі, що знаходиться на 20–25 м нижче від рівня поверхні майдану городища в напрямку на захід. Тут виявлено декілька поодиноких западин діаметром 3,5–4 м.

Поселення IV знаходиться біля підніжжя мису на лівому похилому до південного заходу березі р. Ловець. Його границі зафіксовані на площі близько 0,5 га на висоті 5–10 м над дзеркалом ріки. На поверхні ґрунту, у зачистках стінок ям та у шурфах зібраний археологічний матеріал VI–VII та VIII–XI ст., представлений переважно глиняним ліпним та кружальним посудом. Це дає підстави для припущень, що поселення існувало тривалий час, а відтак було багат шаровим. На поверхні ґрунту було зібрано підйомний матеріал: уламки глиняного посуду, фрагмент глиняного пряслиця та куски залізоплавильних шлаків.

Поселення V було відкрите у 2009 р. Воно розташоване на віддалі близько 0,7 км у північному напрямку від городища на сусідньому підвищеному масиві лівого високого берега р. Ловець. Його характеризує скупчення десяти западин, що простягаються ланцюгом на віддаль близько 70 м у напрямку північ–південь вздовж західного схилу, на висоті близько 50–60 м над дзеркалом ріки. У зачистках стінок ям, у місцях повалених дерев, було виявлено дуже фрагментовані уламки ліпного і кружального посуду VIII–X ст.

Наприкінці 90-х років минулого століття колективом учених Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України та Краківського відділення Інституту археології та етнології ПАН були проведені пошукові археологічні роботи з метою виявлення та дослідження давніх курганів на заході України. Зокрема велику увагу було приділено вивченню цих пам'яток на території Стільсько-Бібрського горбогір'я. Ученими опубліковано результати досліджень та історіографію з даного питання [Махнік, Павлів, Петегірич, Принада, 2002, с. 481–505].

У 1994 році одним із загонів Верхньодністрянської археологічної експедиції (керівник В. Пуздерко) проводились пошукові археологічні дослідження на околицях Стільського та Лівського городищ. Завдання полягало у виявленні та обстеженні нових пам'яток. Роботами була охоплена площа 133,2 км², що відноситься до Роздільського, Бориницького та Суходільського лісництв Львівського лісогосподарського об'єднання "Львівліс", які відповідно до територіально-адміністративного поділу належить до Миколаївського, Жидачівського та Пустомитівського районів Львівської області.

У результаті проведених пошукових досліджень відкрито та обстежено рештки курганних некрополів, представлених вісімнадцятьма групами, загальною кількістю 93 кургани. Окрім того виявлено та обстежено рештки дванадцяти поселень відкритого типу. Курганні некрополі та поодинокі кургани відкриті на гребенях вододілів і простягаються ланцюгами по лінії південний схід – північний захід (рис. 3).

Курганна група I знаходиться на віддалі 1 км на південний захід від західного краю с. Борусів Жидачівського району в ур. Кут, на гребені вододілу у 40 кварталі Бориницького лісництва. Вона складається з трьох курганних насипів, розташованих вздовж лісової дороги, що пролягає в напрямку південний схід – північний захід [Корчинський, 1995, с. 91, 92].

Курган I знаходиться на віддалі 350 м на захід від гребеня вододілу на перетині кварталних просік 39, 40 і 45 кварталів. У плані він має правильну округлу форму діаметром 20 м біля підніжжя. Поверхню кургану характеризує напівсферична форма.

У його центральній частині зафіксована вершина насипу, що сягає висоти 2,5 м над рівнем давнього горизонту. Біля підніжжя кургану, з південно-східного боку, простежується окреслення невеликого майданчика у вигляді прямокутного виступу близько 2×3,5 м, що має висоту близько 1 м над рівнем навколишньої території. Поверхня майданчика густо поросла чагарником.

Курган 2 віддалений від кургану 1 на 350 м у напрямку на захід і знаходиться на границі з лісовою просікою. Він має правильну округлу форму і діаметр при основі 25 м. Поверхня кургану – напівсферичної форми. Його вершина знаходиться у центрі насипу і сягає висоти 2 м над рівнем давнього горизонту. Насип кургану порослий густим чагарником.

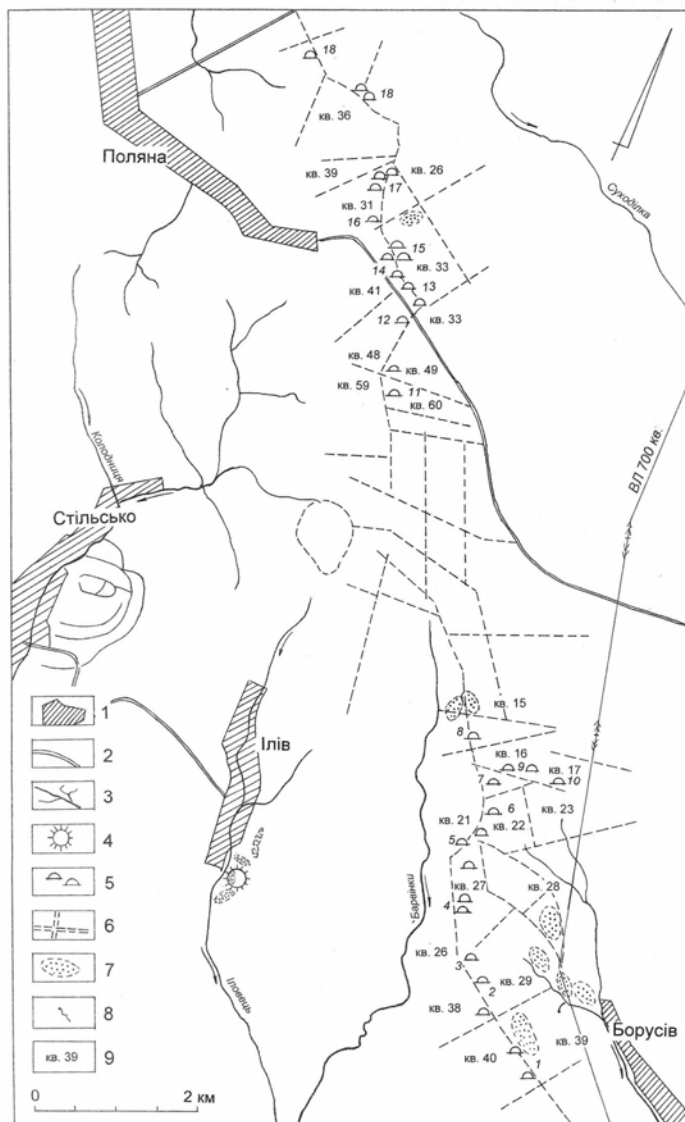

Рис. 3. План-схема розташування пам'яток на околицях сіл Ліув, Борусів, Суходіл та Поляна. 1 – забудова села; 2 – дорога; 3 – ріка; 4 – городище; 5 – курганна група; 6 – квартальна просіка; 7 – поселення; 8 – джерело; 9 – квартал лісу
 Fig. 3. Schematic plan of location of sites on the outskirts of the villages of Pliv, Borusiv, Sukhodil and Pol'ana

округлу форму та діаметр біля підніжжя 25 м. Його поверхня має сферичну форму, а вершина знаходиться у центрі насипу і сягає висоти 2,4 м над рівнем давнього горизонту. На порослій деревами поверхні кургану помітні сліди сучасних господарських робіт.

Курган 3 зафіксовано на віддалі 50 м на захід від кургану 2. Його характеризує округла у плані форма та діаметр при основі близько 11 м. Поверхня кургану має плавно сферичну форму. Вершина насипу міститься у його центральній частині і сягає висоти над рівнем давнього горизонту близько 1 м.

Курган 4 віддалений від кургану 2 у напрямку на північний захід на 52 м та на 27 м у північному напрямку від кургану 3. Його насип з північно-східного боку підрізаний полотном лісової дороги. Курган у плані має округлу форму діаметром при основі 12 м. Поверхня насипу плавно заокруглена, сферична.

Вершина кургану розташована у центрі і сягає 1 м вище від давнього горизонту. Курган дуже поруйнований господарськими роботами.

Курган 3 виявлено на віддалі 20 м на північний схід від кургану 2. У плані він має округлу форму діаметром у підніжжі 7 м. Поверхня насипу дуже поруйнована старою лісовою дорогою, а тому його вершина, що розташована у центрі насипу, ледве сягає висоти 0,5 м.

Курганна група II виявлена на віддалі близько 2 км на захід від краю с. Борусів на гребені вододілу р. Барвінки та безіменного потоку, у місці розгалуження лісових доріг у 38 кварталі Бориницького лісництва. Вона налічує одинадцять курганних насипів, розташованих на площі близько 0,48 га. Курганні насипи різні за величиною та станом їх збереження [Корчинський, 1995, с. 92, 94].

Курган I знаходиться на віддалі 120 м у західному напрямку від перехрестя просік 29, 38, 39 і 40 кварталів. У плані він має округлу форму діаметром при основі близько 10 м. Його поверхня – напівсферичної форми. Вершина кургану зафіксована у центральній частині насипу на висоті 0,8 м над рівнем давнього горизонту. Більша частина насипу знівельована лісовими роботами (рис. 4).

Курган 2 віддалений на 70 м у північно-західному напрямку від перехрестя квартальних просік 29, 38, 39, і 40 кварталів та 33 м ліворуч лісової дороги, що пролягає зі сходу на захід. Він має

Курган 5 знаходиться на віддалі 100 м на захід від кургану 3 та за 25 м від ближчого краю лісової дороги, що пролягає в напрямку північ-південь. Він має округлу форму з діаметром при основі 20 м. Поверхня насипу – плавно сферична. Вершина кургану розташована у центрі і сягає висоти 1,5 м над рівнем давньої поверхні.

Курган 6 міститься між курганами 5 і 7 на однаковій віддалі – 44 м. У плані він має округлу форму з діаметром при основі 10 м. Тіло насипу напівсферичне, а вершина розташована у центральній частині і сягає висоти 0,6 м над рівнем давнього горизонту. Курган поруйнований земляними роботами.

Курган 7 віддалений від кургану 6 на 45 м та від ближнього краю лісової дороги на 29 м. Його насип характеризує округла при основі форма діаметром близько 30 м. Вершина кургану міститься у центральній частині і сягає висоти 2,2 м над рівнем давнього горизонту.

Курган 8 розташований на віддалі близько 40 м у напрямку на північний захід від кургану 7 та 11 м на південний захід від ближнього краю лісової дороги. Насип кургану має округлу напівсферичну форму. Діаметр при основі становить 15 м, а вершина насипу розташована у центральній частині і сягає висоти 1 м над рівнем давнього горизонту.

Курган 9 знаходиться на віддалі 50 м на північний захід від кургану 8. З північно-східного та південно-західного боку його оточують лісові дороги. Курган має округлу форму з діаметром при основі близько 15 м. Його вершина, що знаходиться у центральній частині насипу, розкопана і сягає висоти над рівнем давньої поверхні 0,8 м.

Курган 10 зафіксовано на віддалі 40 м на північний захід від місця злиття доріг, праворуч лісової дороги у 29 кварталі лісництва. Насип у плані має округлу форму з діаметром при основі 14–15 м. Поверхня кургану – напівсферичної форми. Вершина насипу розташована у центральній його частині і сягає висоти 1 м над рівнем давньої поверхні. Підніжжя кургану з південного боку підрізано краєм лісової дороги.

Курган 11 розташований на віддалі 80 м у напрямку до північного заходу від кургану 10, ліворуч лісової дороги у 38 кварталі лісництва. У плані він має округлу форму при основі діаметром 14–15 м. Його поверхня – напівсферична, вершина насипу розташована у його центральній частині на висоті 1 м. Підніжжя кургану з північного боку підрізано ліською дорогою.

Курганна група III міститься на віддалі 100 м на північний захід від кургану 11 і налічує п'ять курганів, що знаходяться на площі 0,68 га. Кургани 1 і 5 розміщені поодинокі, а кургани 2, 3 і 4 – кучно. Усі вони розташовані у 29 кварталі Бориницького лісництва, праворуч лісової дороги, що пролягає вздовж гребеня вододілу з південного сходу на північний захід [Корчинський, 1995, с. 94, 95].

Курган 1 віддалений від кургану 11 описаної групи на 100 м і знаходиться праворуч лісової дороги. У плані він має правильну округлу форму діаметром при основі 15 м. Насип кургану має напівсферичну форму, його вершина розміщена у центрі і сягає висоти 1,1 м. Південне підніжжя кургану ушкоджене (підрізано) ліською дорогою.

Курган 2 знаходиться на віддалі 63 м на північний захід від кургану 1 і віддалений на 20 м у північно-східному напрямку від краю лісової дороги. Насип кургану має правильну округлу форму діаметром при основі близько 15 м. Поверхня насипу – напівсферична. Вершина розташована у центральній частині і сягає висоти близько 1 м над рівнем давньої поверхні.

Курган 3 розташований на північний захід від кургану 2. Їх вершини віддалені на 15 м, а краї підніжжя – змикаються. Насип кургану у плані має округлу форму діаметром близько 18 см. Його поверхню характеризує напівсферична форма з вираженою вершиною, розташованою у центральній частині насипу. Висота кургану по центру сягає 1 м. Його поверхня поруйнована господарськими роботами.

Курган 4 віддалений на 40 м в північному напрямку від кургану 3 та на 60 м від краю дороги. У плані він має правильну округлу форму, діаметр підніжжя становить 15 м. Поверхня насипу має напівсферичну форму. Вершина кургану зафіксована у його центральній частині і сягає висоти 1 м над рівнем давнього горизонту. Поверхня кургану дуже пошкоджена господарськими роботами.

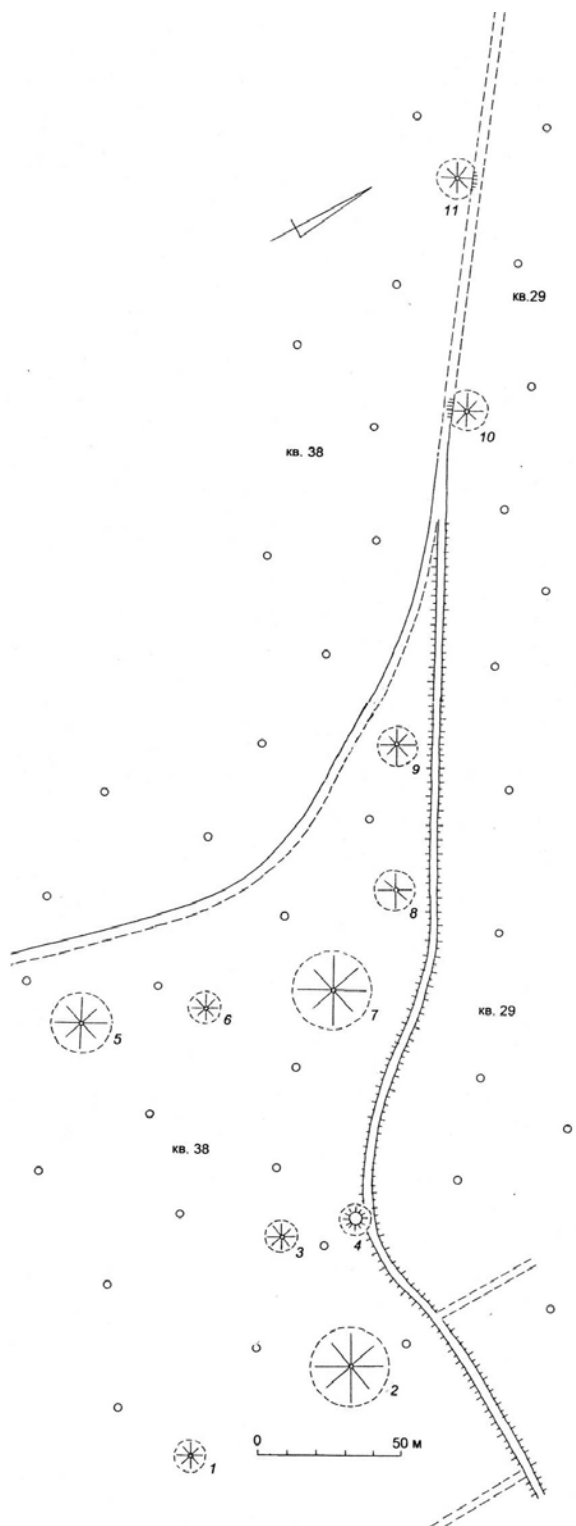

Рис. 4. План-схема розташування курганної групи II
Fig. 4. Schematic plan of distribution of burial mounds' group II

підніжжя близько 15 м. Поверхня насипу є напівсферичною. У його центральній частині зафіксовано вершину, що здіймається над рівнем давньої поверхні на висоту близько 1 м. Зі східного боку на поверхні кургану простежуються сліди невеликої ями – траншеї (рис. 5а).

Курган 5 міститься на віддалі 53 м на захід від кургану 3 та за 15 м на північний схід від краю лісової дороги. У плані курган має правильну округлу форму з діаметром при основі 18 м. Поверхня насипу є напівсферична. У центральній частині кургану зафіксована його вершина, яка розташована на висоті близько 1 м.

Курганна група IV складається з двох поодинокі розміщених курганів, віддалених один від одного на відстані близько 450 м. Вони містяться у 27 кварталі Бориницького лісництва, праворуч лісової дороги, що пролягає з південного сходу на північний захід [Корчинський, 1995, с. 96].

Курган 1 знаходиться на віддалі 70 м на північний схід від лісової дороги. У плані він має правильну округлу форму з діаметром при основі близько 26 м. Його поверхня є напівсферичною.

Вершина кургану розташована у центрі насипу на висоті 1,5 м. Поверхня кургану поруйнована земляними роботами. На віддалі близько 40 м у південному напрямку зафіксовано западину округлої форми діаметром 4 м. Її стінки нахилені до середини і плавно переходять у заокруглене дно, що залягає на глибині 0,5 м нижче рівня сучасної поверхні.

Курган 2 віддалений на 450 м у північно-західному напрямку від кургану 1. Він міститься на вододілі, праворуч лісової дороги.

Курган має правильну округлу форму діаметром при основі 22 м. Його поверхня має напівсферичну форму, у центрі якої простежується вершина насипу. Вона сягає висоти 1 м.

Курганна група V представлена трьома насипами, що розміщені на території 27 (два) і 29 (один) кварталах Бориницького лісництва та на віддалі 3 км на північний захід від с. Борусів [Корчинський, 1995, с. 96, 97].

Курган 1 розташований на віддалі 100 м на схід від лісової дороги та 410 м на південь від місця злиття кварталних просік 21 і 27 кварталів з лісовою дорогою. Він має правильну округлу форму з діаметром біля

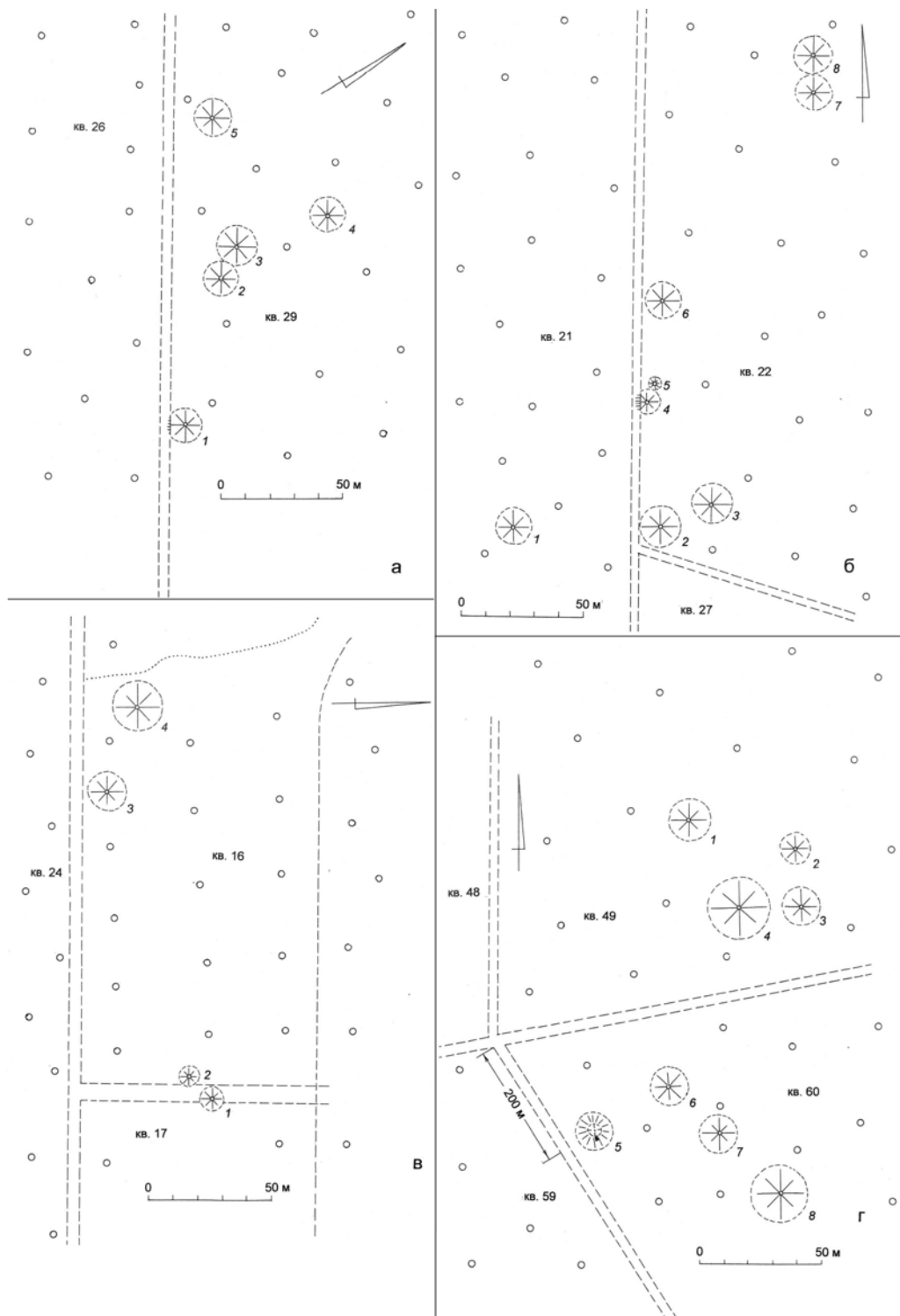

Рис. 5. План-схема розташування курганних груп III (а), VI (б), IX (в), XI (г)

Fig. 5. Schematic plan of distribution of burial mounds' groups III (a), VI (б), IX (в), XI (г)

Курган 2 знаходиться на віддалі близько 20 м на північ від кургану 1. Його насип має правильну округлу форму, а діаметр при основі становить 10 м. Поверхня насипу – напівсферична. Вершина кургану знаходиться у центральній частині і сягає висоти 0,8 м.

Курган 3 віддалений від кургану 2 в північно-західному напрямку на 180 м і від місця злиття міжквартальної просіки з лісовою дорогою на 50 м. У плані він має форму правильного

круга з діаметром при основі 16 м. Поверхня насипу дуже поруйнована земляними роботами, тому його висота ледве сягає 0,3–0,4 м над рівнем давньої поверхні.

Курганна група VI була відкрита на східній ділянці плато, у місці де бере початок яр, що простягається в напрямку на південний захід до с. Брусів. Ця група налічує 8 курганів і розташована на площі більше 1 га. Кургани розташовані поодинокі і парами. Свій початок могильник бере приблизно на перехресті кварталних просік 21, 22, і 27 кварталів Бориницького лісництва [Корчинський, 1995, с. 97, 98].

Курган 1 розташований на віддалі 40 м на захід від місця злиття кварталних просік. Він у плані має округлу форму діаметром близько 15 м. Поверхня насипу є напівсферичною. У його центральній частині простежуються сліди вершини, яка сягала висоти 0,7 м над рівнем давнього горизонту. Поверхня кургану дуже поруйнована земляними роботами (рис. 5б).

Курган 2 віддалений у східному напрямку від кургану 1 на 60 м і знаходиться у місці злиття кварталних просік. Його характеризує округла в плані форма. Біля підніжжя діаметр сягає близько 18 м. Насип кургану має напівсферичну форму. У центральній його частині зафіксована вершина, що здіймається на висоту 1,4 м. На східному схилі кургану простежується невелика яма.

Курган 3 розташований на віддалі 23 м на північний схід від кургану 2. Його поверхня має напівсферичну форму з округлим у плані підніжжям, діаметр якого становить 18 м. У центральній частині насипу простежується вершина кургану, зафіксована на висоті 1,5 м вище рівня давньої поверхні землі. Курган дуже поруйнований земляними роботами.

Курган 4 знаходиться праворуч лісової просіки, що пролягає в напрямку північ–південь і віддалений від кургану 2 на 50 м. У плані він має правильну округлу форму діаметром біля підніжжя близько 10 м. Поверхня кургану – напівсферична. У центральній частині насипу зафіксовано вершину кургану, яка сягає висоти 0,5 м над рівнем давнього горизонту. На поверхні насипу помітні сліди земляних робіт.

Курган 5 є найменшим за розмірами на території цієї групи пам'яток. Він розташований на віддалі 9 м на північ від кургану 4. В плані насип має правильну округлу форму діаметром при основі близько 5 м. Його поверхня плавно заокруглена, напівсферична. Вершина кургану розміщена у центральній частині і сягає висоти 0,4 м над рівнем давнього горизонту.

Курган 6 знаходиться на віддалі 33 м строго на північ від кургану 5, праворуч лісової просіки, що пролягає в напрямку північ–південь. У плані він має правильну округлу форму діаметром при основі близько 15 м. Поверхня насипу плавно заокруглена, напівсферична. Посередині простежується вершина кургану, яка сягає висоти 1,1 м над рівнем давньої поверхні землі. На вершині кургану виявлено плоский камінь довжиною 0,6 м, шириною 0,25 м та товщиною 0,12 м, який має наскрізний отвір діаметром 0,05 м.

Курган 7 віддалений від кургану 6 у північно-східному напрямку на 105 м та на 70 м на схід від лісової просіки. Він має правильну округлу форму діаметром при основі 15 м. Поверхня насипу плавно заокруглена, напівсферична. У центральній частині кургану знаходиться його вершина, що сягає висоти близько 1 м над рівнем давньої поверхні.

Курган 8 розташований біля кургану 7 з північного боку. Віддаль між вершинами обох курганів становить 16 м, їх підніжжя змикаються між собою. Насип кургану має округлу, напівсферичну форму діаметром при основі 15 м. Вершина насипу зафіксована у його центральній частині на висоті 1 м над горизонтом давньої поверхні.

Курганна група VII знаходиться на перехресті вододілів, на вершині плато. Один з його рукавів спрямований на гору Недзведзь, а два інших – на ліве та праве крила балки, що спадають у долину віддалену на 4 км від північно-західного краю с. Борусів та південно-західного краю с. Бринці-Загірні. Група налічує чотири кургани. Перші три розташовані кучно, а один – віддалений на значну відстань у північно-західному напрямку [Корчинський, 1995, с. 98, 99].

Курган 1 знаходиться на віддалі 50 м на північ від краю лісової дороги, що пролягає вздовж гребеня вододілу і звертає дугою з північного заходу на південний схід. У плані насип кургану має видовжену овальну форму (10×15 м) і довшою стороною розміщений у напрямку

схід-захід. Його поверхню характеризує плавно заокруглена, напівсферична форма. На вершині кургану простежено контур майданчика овальної форми, що розташований на висоті близько 1 м над рівнем давнього горизонту. На віддалі 3 м від західного підніжжя насипу поверхня кургану перетята траншеєю. Зі східного боку на його поверхні знаходиться яма.

Кургани 2 і 3 мають абсолютно однаковий вигляд. Вони відповідно розташовані на віддалі 18 і 26 м на південний захід від кургану 1 та 29–37 м на північ від дороги. Обидва в плані мають округлу форму та діаметр при основі 3,5–4 м. Насипи курганів характеризує напівсферична форма з розміщеними по центру вершинами, що сягають висоти близько 1 м.

Курган 4 міститься на віддалі 200 м від місця розгалуження лісової дороги і квартальної просіки, яка розділяє 16 і 22 квартали Бориницького лісництва. Насип в основі має округлу форму діаметром 15 м. Поверхня його поруйнована лісосікою, а висота сягає близько 1 м.

Курганна група VIII представлена п'ятьма курганами, що містяться у 16 та 21 кварталах Бориницького лісництва вздовж лісової дороги, яка пролягає від с. Борусів до вершини гори Недзьведзь і знаходиться на вододілі між р. Барвінки і безіменним потоком, який впадає до р. Суходілки в с. Бринці-Загірні. Чотири з цих курганів розміщені кучно, а один – окремо [Корчинський, 1995, с. 99].

Курган 1 розташований на віддалі 160 м на схід від групи курганів і 180 м на північ від розгалуження лісової дороги та квартальної просіки, що ділить 16 і 22 квартали лісництва. Насип кургану має округлу форму діаметром у підніжжі 10 м. Його вершина міститься у центрі насипу і сягає висоти 1 м. Поверхня кургану поруйнована сучасними земляними роботами.

Курган 2 віддалений на 175 м у західному напрямку від кургану 1 і на 220 м від місця розгалуження лісової дороги, що веде на г. Недзьведзь та квартальної просіки, що ділить 16 і 22 квартали Бориницького лісництва, а також віддалений на південь від краю дороги на 20 м. У плані він має округлу форму діаметром при основі близько 20 м. Насип – плавно заокруглений, напівсферичний. Вершина кургану розташована у його центральній частині і сягає висоти близько 1 м. Поверхня насипу поруйнована сучасними земляними роботами.

Курган 3 міститься на віддалі 35 м на захід від кургану 2, ліворуч лісової дороги. Його насип має округлу форму діаметром 20 м і висотою 1 м. Поверхня кургану дуже пошкоджена сучасними земляними роботами, через що встановити висоту вершини неможливо.

Курган 4 знаходиться у північному напрямку від кургану 2 і віддалений від нього на 45 м. Він має округлу форму діаметром при основі 10 м. Поверхня насипу – напівсферична, вершина знаходиться у центральній його частині на висоті близько 0,6 м над рівнем давньої поверхні. Насип кургану зруйнований округлою ямою діаметром 4 м та глибиною 0,3 м.

Курган 5 віддалений від кургану 4 на 16 м у напрямку на південний схід. Його насип має округлу форму діаметром при основі 15 м. У центральній частині насипу знаходиться плавно заокруглена вершина, що сягає висоти близько 1 м. Поверхня кургану поруйнована сучасними господарськими роботами.

Курганна група IX була відкрита на віддалі близько 4 км на південний захід від с. Бринці Загірні на вододілі балки, що устям спрямована в напрямку до с. Борусів. Група складається з чотирьох курганів, розміщених парами [Корчинський, 1995, с. 101], (рис. 5, в).

Курган 1 знаходиться на віддалі 50 м на північ від місця розгалуження квартальних просік 16, 17 та 24 кварталів Бориницького лісництва. В плані він має округлу форму діаметром при основі 10 м. Насип характеризує напівсферична форма з добре вираженою вершиною у центральній його частині, що сягає висоти 1,2 м вище рівня давньої поверхні.

Курган 2 розташований на протилежній стороні квартальної просіки на віддалі 14 м у напрямку до південного заходу та 44 м на північ від розгалуження квартальних просік. Насип кургану в основі округлий і має діаметр 8 м. Вершина кургану – напівсферична, сягає висоти 0,7 м.

Курган 3 зафіксовано на віддалі 9 м на північ від краю квартальної просіки 16 кварталу і 118 м на захід від розгалуження квартальних просік. Насип кургану округлої форми з діаметром при основі 15 м. У центральній частині насипу зафіксована його вершина, що сягає

висоти близько 1 м над рівнем давнього горизонту. На поверхні кургану простежується слід давньої траншеї, що пролягає зі сходу на захід.

Курган 4 знаходиться на віддалі 37 м на північний захід від кургану 3 і у 20 м на північ від краю квартальної просіки. Насип у плані має округлу форму діаметром 20 м. Поверхня напівсферична з вершиною у центральній частині, яка сягає висоти 1,4 м над рівнем давнього горизонту.

Курганна група X виявлена на віддалі 3,5 км на захід від с. Бринці-Загірні, на лівому схилі балки (17 квартал Бориницького лісництва). Вона налічує п'ять насипів, розташованих на площі 0,045 га. Вони простягаються вздовж лісової дороги на віддаль близько 450 м зі сходу на захід у напрямку до гори Недзведзь [Корчинський, 1995, с. 102].

Курган 1 знаходиться у місці повороту вододілу, на віддалі 300 м на захід від ВЛ 700 Квт. та 95 м на схід від перехрестя квартальної просіки з лісовою дорогою (місцезнаходження кургану 3). Насип кургану в плані має округлу форму діаметром при основі 20 м. На його поверхні, на висоті 1,3 м знаходиться горизонтальний майданчик, від якого в північному напрямку виступає уступ з горизонтальною площиною, розташованою на висоті 1,1 м над рівнем давньої поверхні.

На віддалі 70 м на схід від кургану зафіксовано незначне підвищення прямокутної форми (5,6×40 м), що здіймається над навколишньою поверхнею на висоту 0,25 м. Довшою стороною об'єкт орієнтований у напрямку північ-південь.

Курган 2 міститься у західному напрямку на віддалі близько 7 м від кургану 1. Його насип в плані має округлу форму діаметром при основі 6 м. Поверхня насипу є напівсферичною. Вершина кургану розташована у центральній його частині на висоті 0,5 м вище рівня давньої поверхні. Насип поруйнований сучасними земляними роботами. Через середину кургану, по лінії схід-захід, прокладено траншею, яка перетинає його до самої основи. Поруч з курганом у північному напрямку знаходиться невисоке підвищення прямокутної форми розміром 3×4 м.

Курган 3 віддалений на 70 м в західному напрямку від кургану 2 і знаходиться по середині квартальної просіки на віддалі 10 м у напрямку на південь від квартального стовпа. В плані він має округлу форму діаметром при основі 10–12 м. Через поверхню кургану прокладено лісову дорогу, тому визначити його висоту неможливо.

Курган 4 знаходиться на віддалі 50 м на захід від кургану 3. В плані він має округлу форму з діаметром при основі 10 м. Вершина насипу знаходиться у центральній частині і сягає висоти 1 м. Через середину кургану в напрямку схід–захід прокладено траншею.

Курган 5 розташований на віддалі 7 м на північ від кургану 4. У плані він має округлу форму та діаметр при основі 10 м. Через його поверхню прокладено лісову дорогу. Між курганами 4 і 5 зафіксовано округлу западину діаметром близько 4 м. Її стінки нахилені до середини і плавно переходять у плоске напівсферичне дно, що залягає на глибині 0,5 м нижче рівня сучасної поверхні.

Курганна група XI міститься на віддалі 2 км на схід від краю села Поляна та за 1 км на південь від дороги Поляна – Березина, у місці, де межують Суходільське, Роздільське і Бориницьке лісництва, на перехресті 48, 49 та 59 і 60 кварталів. Уся група складається з восьми курганів, розташованих у 49 та 60 кварталах Суходільського лісництва по чотири кургани купно (рис. 5г).

Курган 1 розташований на віддалі 115 м на північний схід від перехрестя квартальних просік і 78 м на схід від квартальної просіки, що розділяє 48 і 49 квартали Суходільського лісництва. Насип кургану має округлу форму з діаметром при основі близько 18 м. Давню висоту кургану важко встановити з огляду на те, що його поверхня поруйнована сучасними земляними роботами.

Курган 2 віддалений у південно-східному напрямку на 35 м від кургану 1. Він – округлої форми діаметром 12 м при основі. Його поверхня має напівсферичну форму, у центральній частині якої зафіксована вершина на висоті 1 м над рівнем давнього горизонту. На поверхні кургану простежуються заглиблені рівчаки, що пролягають у напрямі схід-захід.

Курган 3 знаходиться на віддалі 23 м на південь від кургану 2. Він у плані має округлу форму і діаметр при основі близько 15 м. Поверхня кургану – напівсферична з добре вираженою по центру вершиною, що сягає висоти 1 м над рівнем давнього горизонту.

Курган 4 віддалений від кургану 3 на 25 м у напрямку на захід. Насип кургану – округлої форми. Його діаметр при основі становить 24 м. Поверхня насипу має напівсферичну форму з добре вираженою вершиною у його центральній частині, що знаходиться на висоті 1,2 м вище рівня давнього горизонту. На поверхні кургану простежуються сліди невеликих паралельно розміщених рівчаків, що пролягають у напрямку схід-захід.

Курган 5 знаходиться у 60 кварталі за 200 м на південний схід від перехрестя квартальних просік та за 15 м на північний схід від краю просіки. Його насип має напівсферичну, округлу при основі форму діаметром біля підніжжя близько 15 м. У центрі насипу зафіксовано його вершину, що сягає висоти 1 м. На поверхні кургану, у його центральній частині, простежено яму діаметром близько 4 м і глибиною 1 м, ймовірно, викопану скарбошукачами. Подібна яма дещо менших розмірів знаходиться на південному схилі насипу.

Курган 6 віддалений від кургану 5 у північно-східному напрямку на 35 м і 30 м на південь від квартальної просіки, що пролягає по лінії схід-захід. Насип у плані має округлу форму діаметром при основі 15 м. Вершина кургану знаходиться у центральній частині насипу і сягає висоти 1 м над рівнем давнього горизонту. На поверхні насипу помітні сліди господарських робіт.

Курган 7 знаходиться на віддалі 27 м на південний схід від кургану 6 і за 55 м на північний схід від просіки, що розділяє 59 і 60 квартали. Його насип в основі має округлу форму діаметром 16 м. У центральній частині кургану зафіксовано його вершину, яка сягає висоти 1 м над давнім горизонтом. На поверхні насипу простежуються сліди земляних робіт.

Курган 8 розташований на віддалі 35 м на південний схід від кургану 7 і 63 м на північний схід від краю квартальної просіки, що пролягає в напрямку північний захід – південний схід. У плані він має округлу форму з діаметром при основі близько 25 м. У його центральній частині знаходиться плавно заокруглена вершина, що сягає висоти близько 1,2 м. На поверхні насипу зафіксовані сліди сучасних земляних робіт.

Курганна група XII міститься на віддалі 1,5 км на схід від околиці с. Поляна. Свій початок вона бере приблизно за 130 м на південь від дороги Поляна–Березина, на території колишньої зони відпочинку, і складається з восьми курганів, що умовно можна розділити на дві групи. Першу групу складають кургани 1 і 2, а другу – кургани 3–7.

Курган 1 знаходиться на віддалі 130 м на південь від автошляху і 80 м на захід від квартальної просіки. Насип – округлої форми діаметром при основі 22 м. Його поверхня має напівсферичну форму, у центрі якої добре простежується вершина кургану, що сягає висоти 1,5 м вище рівня давнього горизонту. Поверхня кургану поруйнована сучасними господарськими роботами.

Курган 2 розташований на віддалі близько 47 м на південний схід від кургану 1 та 70 м на захід від квартальної просіки. Він у плані має округлу форму діаметром близько 22 м. Його поверхня є напівсферичної форми з плавно заокругленою вершиною, що здіймається над давнім горизонтом на висоту 1 м. Поверхня кургану поруйнована сучасними земляними роботами. Біля західного підніжжя кургану простежується помітний контур курганоподібного підвищення (4×6 м) висотою близько 0,4–0,5 м. Об'єкт видовжений по лінії північ-південь.

Другу меншу групу складають кургани 3–8, які представлені великими, середніми і малими насипами.

Курган 3 віддалений на 150 м у південному напрямку від кургану 2 та на 60 м від квартальної просіки. У плані він має округлу форму діаметром 15 м. Плавно заокруглена його вершина сягає висоти 1,4 м над рівнем давнього горизонту. З північного боку обіч підніжжя кургану зафіксовано два валикоподібні насипи довжиною 6 м та висотою 0,4–0,5 м.

Курган 4 розташований на віддалі 22 м на південь від кургану 3. В плані його основа має округлу форму діаметром у підніжжі 20 м. У центральній частині насипу зафіксовано плавно

заокруглену вершину, що сягає висоти 3 м над рівнем давнього горизонту. На поверхні кургану простежено сліди сучасних земляних робіт.

Курган 5 знаходиться в напрямку на захід від кургану 4 на віддалі 27 м. У плані його характеризує овальна форма розмірами 5,5×8 м. Довшою стороною насип орієнтований в напрямку північний схід – південний захід. Висота насипу над рівнем давньої поверхні сягає 0,5 м. Насип кургану поруйнований сучасними земляними роботами.

Курган 6 віддалений від кургану 4 на 17 м у напрямку на південний захід і на 16 м у південно-східному напрямку від кургану 5. У плані він має округлу форму з діаметром при основі близько 10 м. У центральній частині кургану зафіксована його вершина, що сягає висоти 1 м. Через поверхню кургану з півночі на південь прокладена траншея.

Курган 7 знаходиться на віддалі 65 м на південний схід від кургану 4 і 50 м на захід від краю квартальної просіки, що пролягає з півночі на південь. Він в основі має правильну округлу форму діаметром 24 м. Насип характеризує напівсферична форма. Вершина має вигляд округлого майданчика діаметром 3,5 м, що знаходиться на висоті близько 4 м над рівнем давнього горизонту. На поверхні цього майданчика зафіксовано яму (розкоп?). З західного боку на поверхні насипу знаходиться траншея, що пролягає від вершини насипу до його підніжжя. Зі східного боку на схилі насипу кургану лежить велика кам'яна плита 1,4×1,1 м з написом, присвяченим річниці смерті генерала Ю. Пілсудського.

Курган 8 розташований на віддалі близько 60 м на схід від кургану 7 і близько 300 м на південь від розгалуження автошляху Березина-Поляна з квартальною просікою, що пролягає з півночі на південь. Курган у плані має округлу форму діаметром при основі 10 м. Вершина насипу зафіксована на висоті 1,3 м над рівнем давнього горизонту і розташована у центральній частині насипу. Поверхня кургану сильно пошкоджена сучасними господарськими роботами.

Курганна група XIII міститься на віддалі 1,5 км на схід від околиці с. Поляна, 100 м на північ від дороги Поляна–Березина та від колишньої зони відпочинку, що у 33 кварталі Суходільського лісництва. Ця група складається з трьох курганів, які розташовані на площі близько 0,08 га.

Курган 1 знаходиться на віддалі близько 80 м від дороги на території квартальної просіки, на границі з сучасною лісосікою. В плані він має округлу форму з діаметром у підніжжі 15 м. Поверхня кургану – напівсферичної форми. У центрі насипу зафіксовано вершину кургану, яка сягає висоти 1,1 м вище рівня давнього горизонту.

Курган 2 розташований на віддалі 21 м на південний захід від кургану 1. Його насип має напівсферичну поверхню та округлу в плані форму діаметром близько 16 м. Заокруглена його вершина зафіксована на висоті 1 м вище рівня давнього горизонту.

Курган 3 віддалений на 156 м від кургану 2 і знаходиться на віддалі 20 м на південний захід від краю квартальної просіки, що розділяє 41 і 33 квартали Суходільського лісництва. У плані підніжжя кургану має округлу форму діаметром близько 20 м. Курган – напівсферичної форми. Його вершина розміщена у центрі насипу і сягає висоти 1,3 м над рівнем давнього горизонту. Поверхня кургану поруйнована сучасними господарськими роботами.

Курганна група XIV знаходиться на вододілі, на південь від лісової просіки, що пролягає зі сходу на захід і розділяє 33 і 41 квартали Суходільського лісництва. На площі близько 0,04 га зафіксовано п'ять насипів. Один з курганів знаходиться окремо, а чотири інші – групою. Два з цих курганів – 3 і 4 мають овальну форму, можливо, їх носики злилися основами під дією тривалих атмосферних явищ. Таке припущення може бути підтверджене лише у випадку проведення археологічних досліджень (рис. 6а).

Курган 1 міститься на північно східному краю курганної групи та за 14 м на південь від квартальної просіки, що пролягає у напрямку схід-захід. У плані він має округлу форму з діаметром при основі близько 16 м. Його поверхня має плавно сферичну форму з добре визначеною у центральній частині вершиною, що сягає висоти близько 1,4 м над рівнем давнього горизонту. Курган помітно поруйнований сучасними господарськими роботами, пов'язаними із лісосікою.

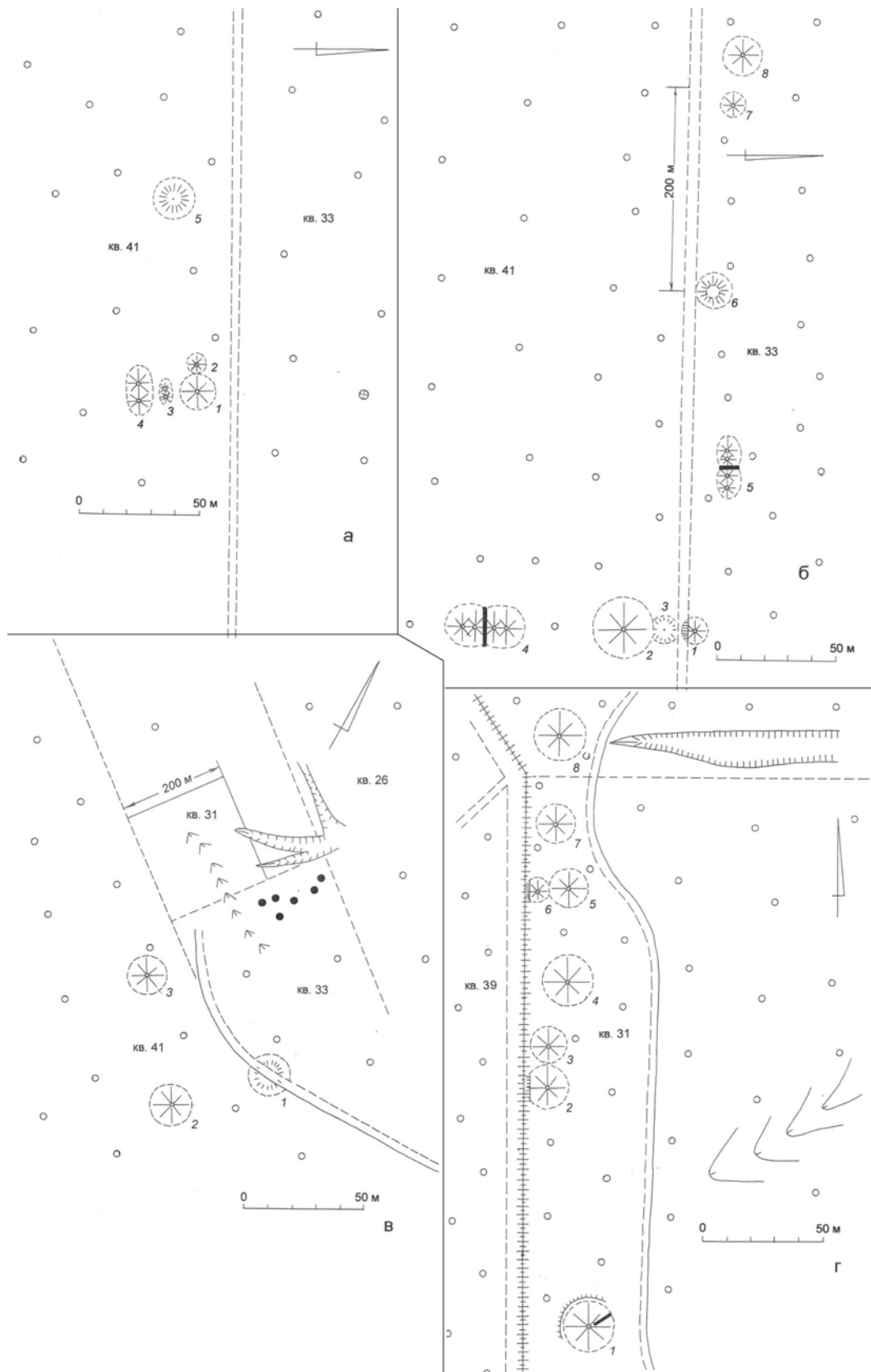

Рис. 6. План-схема розташування курганних груп XIV (а), XV (б), XVI (в), XVII (г)

Fig. 6. Schematic plan of distribution of burial mounds' groups XIV (а), XV (б), XVI (в), XVII (г)

Курган 2 – помітно менших розмірів і знаходиться на віддалі 12 м на захід від кургану 1. Він у плані має округлу форму діаметром при основі близько 7 м. Підніжжя обох цих насипів змикаються при основі. Поверхня кургану має напівсферичну форму. У центральній частині насипу простежується його вершина, що знаходиться на висоті близько 1 м.

Курган 3 знаходиться на віддалі 12 м на південь від кургану 1. Він у плані має овальну форму зі сторонами біля підніжжя 5×10 м. Вершина насипу знаходиться вздовж довшої сторони і становить близько 1 м над рівнем давнього горизонту. Поверхня кургану поруйнована сучасними господарськими роботами, пов'язаними з лісосікою.

Курган 4 розташований на південь від кургану 3 на віддалі 10 м. Він, як і попередній, в основі має овальну форму зі сторонами біля підніжжя 10×20 м. Поверхня кургану плавно заокруглена. Вершина насипу знаходиться вздовж його довшої сторони і сягає висоти 1 м над рівнем давнього горизонту. Підніжжя курганів 3 і 4 майже змикаються між собою. Поверхня насипу поруйнована під час лісосіки.

Курган 5 віддалений на 80 м у західному напрямку від кургану 1 та на 24 м на південь від краю лісосіки. Його насип у плані має округлу форму діаметром при основі близько 18 м. Вершина кургану, що знаходиться у його центральній частині, сильно поруйнована можливо сучасними господарськими роботами під час лісосіки, через що його висота сягає ледве 0,6 м над рівнем давньої поверхні.

Курганна група XV міститься на границі кварталів 41–33 Суходільського лісництва, що пролягає на цій ділянці лісу вздовж гребеня вододілу. Вона бере свій початок на віддалі близько 200 м від останнього кургану попередньої групи. Ця курганна група налічує вісім курганів різної величини та конфігурації, розташованих на площі близько 0,18 га [Корчинський, 1995, с. 108, 109], (рис. 6 б).

Курган 1 знаходиться на північ від краю лісової просіки, через що насип частково підрізаний. Земляний насип кургану в плані має округлу форму з діаметром при основі близько 10 м. Поверхня кургану напівсферичної форми. У його центрі знаходиться вершина висотою 1 м.

Курган 2 віддалений на 30 м у південному напрямку від кургану 1 та на 23 м від південного краю лісової просіки. Його насип у плані має округлу форму з діаметром при основі 22 м. Поверхня кургану має напівсферичну форму, а її плавно заокруглена вершина, що міститься у центрі насипу, сягає висоти 1,5 м.

Курган 3 зафіксовано з північного боку від кургану 2. Його підніжжя у плані має округлу форму діаметром близько 10 м і південним краєм змикається з північною частиною підніжжя кургану 2. Насип має плоску, майже горизонтальну поверхню, що здійснюється над давнім горизонтом ледве на 0,7 м, а тому більше схожий на майданчик, який є складовою частиною кургану 2.

Курган 4 знаходиться на віддалі 55 м на південь від кургану 2. В плані він має овальну форму (15×30 м) і видовжений по лінії північ-південь. Поверхня насипу має плавно заокруглену форму. На кургані добре простежуються дві вершини, що сягають висоти 1 м, а між ними добре помітні пониження, розташовані на висоті 0,5–0,6 м.

Курган 5 знаходиться на віддалі близько 70 м на захід від кургану 1 та 15 м на північ від квартальної просіки. Його насип у плані має овальну форму (10×25 м) і видовжений в напрямку схід-захід. Поверхня кургану має плавно заокруглену форму. На ній зафіксовано чотири підвищення – вершини, висота яких сягає 1,1 м. Приблизно посередині довжини кургану простежується траншея, орієнтована поперек курганного насипу по лінії північ-південь.

Курган 6 розташований на віддалі близько 75 м у напрямку на захід від кургану 5 і на віддалі 7 м від північного краю просіки, так, що його південний край підніжжя сягає краю просіки. В плані насип характеризує округла форма діаметром при основі 15 м. Висота насипу становить 1 м. Вершина кургану зруйнована розкопом округлої форми діаметром 3 м і глибиною близько 0,5 м.

Курган 7 знаходиться на віддалі близько 200 м у напрямку на захід від кургану 6 і 15 м на північ від границі лісової просіки. Його насип у плані має округлу форму діаметром при основі близько 10 м. Вершина насипу, що знаходиться у центральній частині, сягає висоти 1 м.

Курган 8 віддалений від кургану 7 у західному напрямку на 20 м і на 27 м від краю квартальної просіки у напрямку на північ. У плані насип має округлу форму діаметром при основі 15 м. Поверхня кургану плавно заокруглена, дуже розмита, а вершина зафіксована у центрі насипу на висоті 0,6 м.

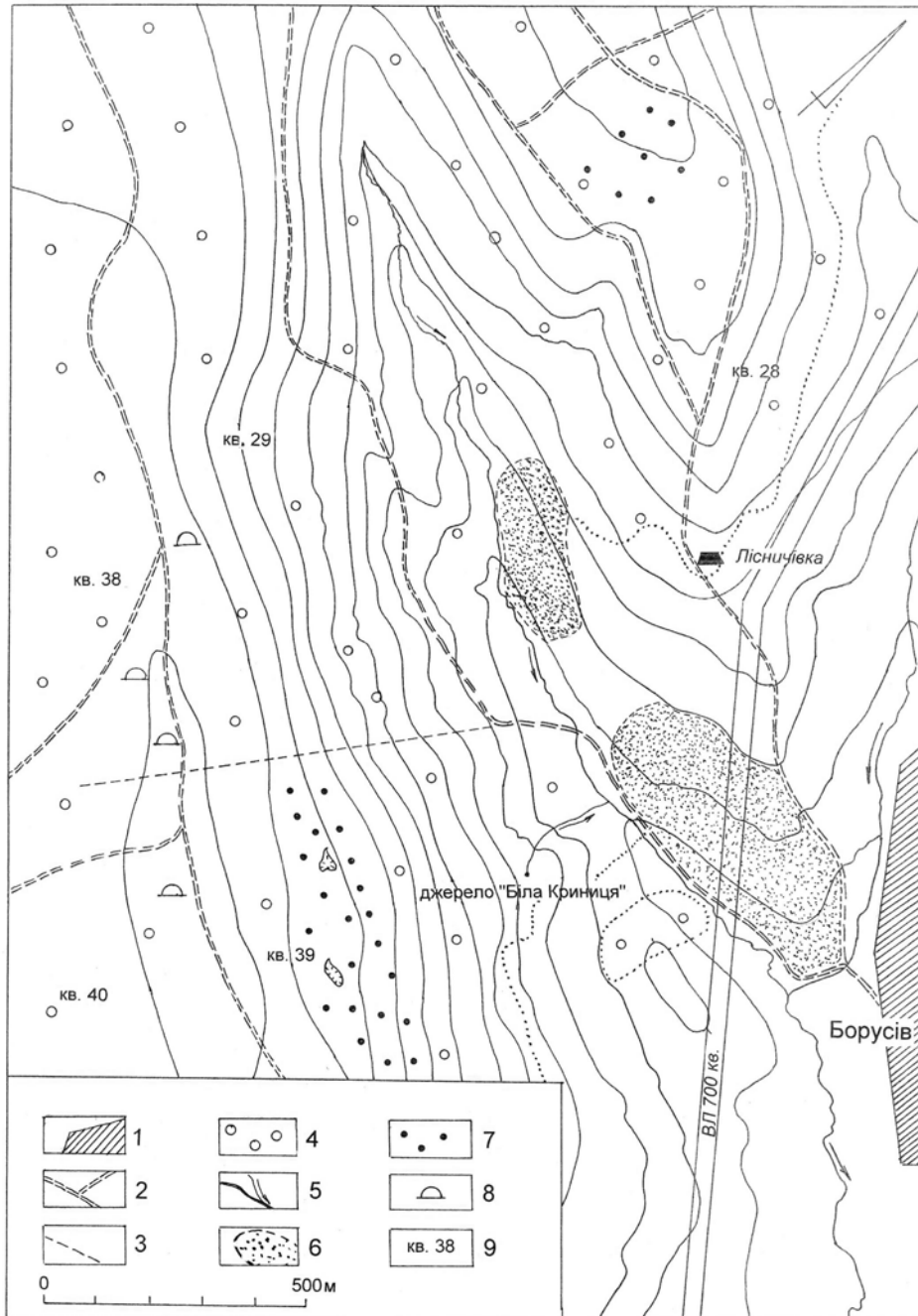

Рис. 7. План-схема розташування пам'яток на околиці с. Борусів. 1 – забудова села; 2 – лісові дороги; 3 – стежки; 4 – ліс; 5 – потоки; 6 – сліди поселення; 7 – западини; 8 – курган; 9 – квартал лісу

Fig. 7. Schematic plan of distribution of sites in outskirts of village of Borusiv

Курганна група XVI міститься на вододілі в напрямку на південь від місця перехрестя кварталних просік 33 і 41 кварталів Суходільського лісництва. Група складається з трьох дуже подібних курганних насипів різного стану збереження, які розташовані на площі 0,04 га [Корчинський 1995 с. 109], (рис. 6 в).

Курган 1 знаходиться за 15 м на схід від місця повороту лісової дороги. У плані насип має округлу форму діаметром при основі 16–17 м. Більша його частина повністю зруйнована лісовою дорогою, що пролягає через його тіло зі сходу на захід, тому висоту насипу важко встановити.

Курган 2 віддалений від кургану 1 у південно-західному напрямку на 42 м. У плані він має округлу форму діаметром 17 м при основі. Поверхня насипу напівсферична. Вершина насипу знаходиться у центрі кургану на висоті 1 м над рівнем давньої поверхні.

Курган 3 розташований на віддалі 55 м на північний захід від кургану 2 і 20 м на північний захід від краю лісової дороги. У плані він має округлу форму діаметром при основі близько 17 м. Поверхня насипу плавно заокруглена, напівсферична. У його центральній частині на висоті близько 1,1 м над рівнем давнього горизонту знаходиться вершина кургану.

На віддалі 55 м від кургану 3 у напрямку на північний схід зафіксовано сліди невеликого давнього поселення, на що вказують кучно розміщені западини.

Курганна група XVII була виявлена на вододілі у 31 кварталі Суходільського лісництва. Вона налічує вісім курганів, що ланцюгом простягаються з півночі на південь вздовж західної границі кварталу. Зі сходу територію могильника обмежує лісова дорога, що пролягає з півночі на південь на віддалі 18–35 м від курганів. Площа, на якій знаходиться могильник, сягає близько 1,5 га [Корчинський, 1995, с. 109, 110] (рис. 6г).

Курган 1 розташований на південному краю могильника на віддалі 30 м на північ від місця повороту лісової дороги і віддалений від неї у західному напрямку на 20 м. У плані він має округлу форму діаметром при основі 20 м. Його вершина зафіксована у центральній частині насипу на висоті близько 2,5 м над рівнем давньої поверхні. Вона має рівний горизонтальний майданчик поверхню діаметром 2 м, яка плавно нахилена до південного сходу. Вздовж північної та західної частин підніжжя кургану зафіксовано штучну терасу шириною 2 м, довжиною 10 м і висотою 0,3 м. Зі східного боку кургану від його підніжжя до вершини викопаний розкоп.

Курган 2 знаходиться на віддалі близько 98 м на північ від кургану 1. Своїм західним підніжжям він межує з кварталною просікою, що розділяє 31 і 39 квартали лісництва. Західне підніжжя кургану підрізано лісоподільним ровом. Курган у плані має округлу форму з діаметром при основі близько 20 м. Поверхня кургану напівсферична, плавно заокруглена і сягає висоти 1,7 м.

Курган 3 віддалений на 17 м строго на північ від кургану 2. Він у плані має напівсферичну форму з округлим підніжжям діаметром 15 м. Його південне підніжжя змикається з північною частиною підніжжя кургану 2.

Курган 4 розташований на віддалі 28 м на північний схід від кургану 3 та 19 м на схід від лісоподільного рову. Насип кургану має напівсферичну форму з округлим підніжжям діаметром близько 20 м. Плавно заокруглена вершина кургану розташована у його центральній частині і сягає висоти 1 м.

Курган 5 віддалений на 40 м строго на північ від кургану 4. Його насип у плані має округлу форму діаметром при основі близько 15 м. Плавно заокруглена вершина його насипу знаходиться на висоті близько 1 м над рівнем давнього горизонту.

Курган 6 розміщений на захід від кургану 5 і східним підніжжям змикається з ним. Віддаль між вершинами курганів сягає 14 м. Поверхня кургану має напівсферичну форму та округле підніжжя діаметром 10 м. Його вершина знаходиться у центральній частині насипу на висоті 1 м вище рівня давнього горизонту.

Курган 7 розташований на півночі від кургану 6 з віддалю 27 м та за 13 м на захід від краю лісової дороги. Поверхня кургану має напівсферичну форму та округле підніжжя діаметром близько 15 м. Вершина насипу розміщена посередині і сягає висоти 1 м.

Курган 8 розташований у 26 кварталі Суходільського лісництва і віддалений у північному напрямку від кургану 7 на 37 м. Він має у плані округлу форму діаметром близько 20 м. Поверхня насипу напівсферичної форми, вершина знаходиться у центральній частині і сягає висоти близько 1 м.

Курганна група XVIII налічує три земляні насипи, що містяться у 36 кварталі Суходільського лісництва у напрямку на захід від г. Висока на висоті близько 400 м н. р. м. Кургани розташовані ланцюгом і простягаються зі сходу на захід на віддаль 230 м і займають площу близько 0,5 га.

Курган 1 знаходиться на вершині г. Висока, що представляє собою плато, на якому лісові масиви залишені частково. Переважна більшість площі поруйнована лісгосподарськими роботами. Курган розташований на ділянці, на якій росте старий ліс. У плані насип має округлу форму діаметром близько 16 м і південною частиною підніжжя межує з краєм лісової дороги. Поверхня кургану напівсферична, дуже розпливчата. У центральній частині кургану знаходиться вершина насипу, яка ледве сягає 0,8 м над рівнем давньої поверхні.

Курган 2 віддалений у північно-західному напрямку від кургану 1 на 80 м. Він розташований на захід від місця розгалуження лісових доріг. У плані насип кургану має округлу форму з діаметром при основі близько 30 м. Вершина кургану розташована у його центральній частині та сягає висоти близько 1,3 м над рівнем давнього горизонту.

Курган 3 знаходиться на віддалі 140 м на захід від кургану 2 і 15 м на південь від краю лісової дороги. Насип кургану при основі має округлу форму діаметром близько 15 м. Його поверхня, що збереглася на висоту близько 0,5 м, дуже поруйнована лісовими роботами.

Під час дослідження курганних груп на їх територіях не виявлено жодних решток матеріальної культури, які б вказували на час закладення курганів чи їх культурну приналежність.

Пошуковими роботами була охоплена західна околиця с. Борусів. У результаті виявлено чотири поселення відкритого типу, з них дві пам'ятки – багаточарові.

Поселення I міститься на віддалі 50 м на південь від західної межі с. Борусів, на пологому південно-східному схилі мису у межах висот 278,3–300,1 м н.р.м. Воно в плані має неправильну овальну форму (260×600 м) і видовжене в напрямку схід-захід. З південно-східного краю краю поселення визначає місце злиття двох безіменних потоків, зі сходу та з заходу – польові дороги, а з півночі – границя лісу.

Поверхня поселення досить рівна, з перепадом висоти з заходу на схід близько 20 м. На зораній землі зібрано археологічний матеріал, представлений уламками глиняного ліпного і кружального посуду VI–VII та IX – початку XI ст., залізоплавильними шлаками та поодинокими крем'яними виробами.

Поселення II розташоване в напрямку на захід від поселення I на віддалі близько 200 м. Міститься на південному похилому схилі плоскогір'я на висоті 305,5–312,1 м н.р.м. У плані воно має неправильну овальну форму (150×350 м) і довшою стороною простягається зі сходу на захід. Південну межу поселення визначає безіменний потік, а західну і північну – границя лісу. Поверхня поселення має плавний нахил у південному напрямку з перепадом висоти бл. 7 м. На поверхні ґрунту зібрано археологічний матеріал, представлений дуже фрагментованими уламками глиняного ліпного і кружального посуду VI–VII та IX – початку XI ст.

Поселення III знаходиться на віддалі близько 550 м на південь від поселення I. Воно представлене у вигляді скупчення кількох десятків западин, розміщених на площі 150×500 м і довшою стороною простягається зі сходу на захід. У зачистках стінок ям та западин та у кількох шурфах закладених на його території виявлено археологічний матеріал у вигляді дуже фрагментованих уламків глиняного кружального посуду VIII–початку XI ст. характерного для даного мікрорегіону.

Підсумовуючи результати археологічних досліджень 1994, 2006 та 2009 років, проведених Верхньодністрянською археологічною експедицією Інституту народознавства

НАН України під керівництвом автора, на околицях сіл Ілів, Борусів, Суходіл та Поляна на Львівщині приходимо до наступних висновків.

Територія розташована у басейні невеликих річок Іловця, Барвінків, Суходілкі та Лугу, лівих допливів р. Дністер, з давніх часів була густо заселена місцевим населенням, на що вказують рештки численних пам'яток залишених людиною у різні історичні епохи. До них належать: курганні некрополі, поселення відкритого типу, культові місця, а також інші об'єкти, господарська чи інша функція яких залишається досі невідомою. Не слід виключати того факту, що на досліджуваній території можуть міститися й інші давні пам'ятки, ознаки яких є менш помітними або зовсім невидимими, через що вони можуть бути відкриті лише у перебігу стаціонарних археологічних досліджень.

Найбільшу групу пам'яток давньої історії та культури, що мають добре виражені зовнішні ознаки, репрезентують курганні некрополі (могильники). Вони переважно містяться вздовж вододілів на пануючих висотах, обабіч лісових доріг і дуже рідко на схилах плоскогір'я. Кургани переважно розташовані невеликими групами-гніздами на незначній віддалі один від одного, а рідше поодинокі, віддалені за декілька сотень метрів. Як з'ясовано, групи курганів налічують різне число насипів – від трьох до десяти і більше, які різняться між собою зовнішніми ознаками, формами та величинами.

За ознаками розмірів їх можна поділити на три групи: великі, середні і малі. До числа великих курганів належать такі, що мають округлу форму з діаметром при основі 18–30 м і більше. Насипи таких курганів є напівсферичні з добре вираженою вершиною у центральній частині, що сягає висоти 1–3,5 м. Встановлено, що у групах таких курганів не багато, вони частіше трапляються поодинокі вздовж лісових доріг. Цей тип курганів учені пов'язують з пам'ятками культури шнурової кераміки.

Найбільшу групу складають кургани округлої форми, що мають діаметр при основі 12–15 м. Їх поверхня є напівсферичною, вони мають добре виражену вершину насипу, яка розташована на висоті 1–2,2 м над рівнем давнього горизонту. Кургани цього типу, переважно розміщені групами і дуже рідко трапляються поодинокі.

Кургани малих розмірів становлять дуже незначну кількість. Вони переважно входять до складу груп курганів і розташовані на дуже близькій віддалі один від одного. Їх насипи мають округлу у плані форму з діаметром при основі 5–10 м. Поверхня цих курганів – напівсферична, плавно заокруглена. У центральній частині насипу виступає вершина, що сягає висоти 0,5–0,7 м. Учені схильні пов'язувати такий тип курганів з епохою раннього середньовіччя. Ці пам'ятки досліджував В. Шишак на ранньосередньовічному городищі у с. Добростани Яворівського району Львівської області [Шишак, 1990, с. 22–25].

У розкопаних могилах учений виявив рештки кремації проведеної у межах поховання та фрагментовані уламки глиняного ліпного і кружального посуду характерні для IX–X ст. Захоронення знаходилось під насипом, на давньому горизонті.

Дуже незначну кількість курганів складають такі, що у плані мають неправильну овальну форму. Вони виявлені на території курганних груп 7, 14, 15. Найбільші їх розміри становлять 15×30 м, а найменші – 5×10 м. На поверхні цих курганів зафіксовані по дві вершини, висота яких становить 1 м.

Окрім того, під час проведення археологічних обстежень курганів з'ясовано, що окремі з них різняться іншими особливостями: мають гостроверху, плоску, чи горизонтальну вершини. Інколи біля підніжжя насипів зафіксовані горизонтальні тераси, майданчики, ями між курганами та на їх поверхні. Так на території курганної групи X зафіксовані чотири западини, а на XVI аж шість. Одна западина була виявлена у межах курганної групи XIV. Окрім того на території окремих курганних груп, зафіксовані об'єкти представлені прямокутними майданчиками. Один із них має розміри 5,5×40 м та горизонтальну поверхню, розташовану на висоті 0,20–0,25 м над рівнем давнього горизонту (курганна група X). Вказані ознаки породжують дискусії щодо використання окремих курганоподібних насипів. Тому об'єктивна відповідь на ці запитання може бути дана лише після проведення стаціонарних археологічних досліджень.

Кількісно меншу групу пам'яток становлять поселення відкритого типу, їх виявлено дванадцять. Усі вони містяться у різних топографічних умовах, мають різну площу та різну тривалість існування. Найбільше із них було виявлено на західній околиці с. Борусів, на пологому південно-східному схилі плоскогір'я. Площа поселення за попередніми даними сягає 11 га. На поверхні ґрунту зібрано значний археологічний матеріал, що переважно складається з уламків глиняного та кружального посуду, які за характерними особливостями відносяться до пражської культури VI–VII ст. та раннього середньовіччя – VIII–X ст.

Найменші поселення представлені декількома кучно розміщеними западинами, що вказують на місцезнаходження заглиблених частин житлових та господарських будівель. Вони розташовані на незначній площі – 0,2–0,3 га на південних схилах гори Недзвєдзь. У зачистках стінок западин виявлено уламки глиняного кружального посуду IX–X ст., який визначає час функціонування поселень.

Особливо важливу роль у цьому мікрорегіоні відіграло укріплене поселення у с. Ілів, яке у IX–X ст. виконувало важливу функцію локального культового центру довкілля. Проте отримані під час археологічних досліджень матеріали дають підстави для суттєвого розширення хронологічного діапазону функціонування пам'ятки з IX–X ст. до середини XIII ст. Від часу прийняття християнства на цих землях і до фінальної стадії функціонування укріпленого поселення існував часовий простір у щонайменше два з половиною століття. Тому дуже ймовірно, що це важко доступне і міцно укріплене поселення не було задіяне у суспільному процесі. Можливо воно наприкінці X чи на початку XI ст. змінило свою соціальну функцію з общинного (громадського) центру – святилища на приватновласницький феодальний замок чи державну фортецю, виконуючи оборонну та фіскальну функції у даному мікрорегіоні. Проте кінцеву відповідь на дане запитання можна отримати лише за умови проведення на цьому городищі широкопланових археологічних досліджень.

Таким чином у результаті проведення пошукових археологічних досліджень в басейні малих річок Іловець, Барвінки, Суходілка та Луг відкрито і обстежено більше сотні нових пам'яток, які суттєво доповнюють та поглиблюють наші знання про давнє минуле. Водночас отриманий багатий археологічний матеріал є якісно новим джерелом для відтворення складних процесів історичного та культурного розвитку місцевого населення від найдавніших часів до епохи становлення державності на заході Русі-України.

ЛІТЕРАТУРА

Корчинський О.

- 1986 Науковий звіт про результати археологічних досліджень на давньоруському городищі у с. Сільське Миколаївського району та розвідки у Львівській області. Львів. – С. 7, 8.
- 1995 Науковий звіт про підсумки археологічних робіт Верхньодністрянської археологічної експедиції Інституту народознавства НАН України. Львів. – С. 91–137
- 2008а До питання про історичне довкілля Стільського городища // Старожитності Верхнього Подністров'я. Ювілейний збірник на честь 60-річчя Юрія Миколайовича Малєєва. – К.: "Стилос". – С. 72–83.
- 2008б Городище в с. Ілів на Львівщині // Науковий вісник українського історичного клубу. – М. – Том XIV. – С. 23–26.
- 2008в Мегаполіс давніх хорватів на верхньому Дністрі // Актуальні напрямки дослідження Лемківщини: історія, постаті, говір. Матеріали IV Міжнародної наукової конференції (Ужгород, 3–5 травня 2008 р.). – С. 225–245.

Махніч Я., Павлів Д., Петегирич В., Принада І.

- 2002 Кургани крайнього заходу Подільської височини // Записки НТШ. – Т. ССXLIV. – С. 481–505.

Мацек В.

- 1938 Княже митрополиче Стільсько в Миколаївщині над Дністром // Наша Батьківщина. – Львів. – С. 129–131.

Русанова И, Тимощук Б.

1993 Языческие святилища древних славян. – М. – 217 с.

Тимощук Б.

1993 Ілівське городище-святилище // Тези доповідей та повідомлень на міжнародній конференції Галицько-Волинська держава: передумови виникнення, історія, культура традиції. – Львів. – С. 28, 29.

Шишак В.

1990 Звіт про підсумки археологічних досліджень на території Верхнього Подністров'я. Львів. – С. 22–34, 64–71.

Orest KORCHYNSKY

NEW DATA ABOUT ANCIENT HISTORICAL SITES AND CULTURAL RELICS FROM THE
SURROUNDINGS OF ILIV, BORUSIV, SUKHODIL AND POL'ANA VILLAGES,
L'VIV REGION

The article extends previous published work and introducing new archaeological materials discovered by the Upper-Dnister archaeological expedition of the Institute of Ethnology of National Academy of Sciences of Ukraine. This expedition (led by the author) revealed the existence of an unnamed early medieval hill-fort in the VIII–X centuries near village of Stil'ske in Mykolaiv district, L'viv region.

During the 1994, 2006 and 2009 field seasons the author discovered and researched more than one hundred sites including pagan sanctuaries, burial mounds and settlements from various chronological periods. The finds were located near the villages of Iliv, Borusiv, Sukhodil and Pol'ana in basin of several small rivers (Ilovets, Barvinky, Sukhodilka), which form the left tributaries of Dnister River. Results of explorations provide base for several conclusions. In general, they reveal that this microregion has been densely populated from ancient times (the middle of the III millennium BC) until the early medieval period (XIII century). More specifically, discovery of more than ten ancient settlements and burial mounds from various historical periods: V–VII, VIII–X and XI–XIII centuries reveal the process of cultural changes. In this context, the remains of pagan religious center of ancient Slavs (IX–X centuries) on the edge of village of Iliv are of great significance. These archaeological discoveries play a unique role in reconstruction of complex processes of historical and cultural development of the local population during several centuries, particularly – in the period of formation and evolution of state system in western part of Rus'–Ukraine between the VIII–X centuries.